

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2019-20-60>

УДК 332

Інтегральні методики оцінки як інструмент регулювання еколого-економічної конкурентоспроможності регіонів

Андрусяк Наталія Олександрівна

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри економіки підприємства, обліку і аудиту
Черкаського національного університету
імені Богдана Хмельницького

Andrusyak Nataliia

Bohdan Khmelnytsky National University of Cherkasy

У статті розглянуто інтегральні та індексні методики оцінки рівня конкурентоспроможності регіонів за екологічними та економічними параметрами. Представлено авторське бачення таких методик та групування їх за економічним змістом. У результаті дослідження представлено критичну оцінку параметрів та критеріїв, які є основою таких оцінок. Особливістю дослідження є аналіз показників із позицій управління рівнем конкурентоспроможності регіонів. Переважна більшість інтегральних методик здатна забезпечити користувачам загальне уявлення про рівень конкурентоспроможності регіонів, однак із позиції її окремих аспектів, зокрема еколого-економічних, є занадто вузьким. Для цілей управління результати таких оцінок є більш корисними у розрізі їх компонентів. Відповідно, саме від набору параметрів та індикаторів, що є основою проведеної оцінки, залежить її корисність для цілей управління. Виокремлено методику оцінки рівня еколого-економічної конкурентоспроможності, що здатна найбільш повно задовольняти потреби управління нею.

Ключові слова: екологія, економіка, конкурентоспроможність, оцінка, регіон, управління.

Андрусяк Н.А. ИНТЕГРАЛЬНЫЕ МЕТОДИКИ ОЦЕНКИ КАК ИНСТРУМЕНТ РЕГУЛИРОВАНИЯ ЭКОЛОГО-ЭКОНОМИЧЕСКОЙ КОНКУРЕНТОСПОСОБНОСТИ РЕГИОНОВ

В статье рассмотрены существующие интегральные индексные методики оценки уровня конкурентоспособности регионов по экологическим и экономическим параметрам. Представлено авторское видение таких методик и их группировку по экономическому содержанию. В результате исследования представлена критическая оценка параметров и критериев, которые являются основой таких оценок. Особенностью исследования является анализ показателей с позиций управления уровнем конкурентоспособности регионов. Подавляющее большинство интегральных методик способно обеспечить пользователям общее представление об уровне конкурентоспособности регионов, однако с позиции ее отдельных аспектов, в частности эколого-экономических, является слишком узкими. Для целей управления результаты таких оценок являются более полезными в разрезе их компонентов. Соответственно, именно от набора параметров и индикаторов, что является основой проведенной оценки, зависит ее полезность для целей управления. Выделена методика оценки уровня эколого-экономической конкурентоспособности, которая способна наиболее полно удовлетворять потребности управления ею.

Ключевые слова: экология, экономика, конкурентоспособность, оценка, регион, управление.

Andrusyak Nataliia. INTEGRATED EVALUATION METHODS AS AN INSTRUMENT FOR REGULATION OF ECOLOGICAL-ECONOMIC COMPETITIVENESS OF REGIONS

The article considers existing integrated and index methods of assessing the level of competitiveness of regions in terms of environmental and economic parameters. The author presents his own vision of such techniques and group them into economic content. The study presents a critical evaluation of the parameters and criteria that underpin such assessments. A feature of the study is the analysis of indicators from the point of view of managing the level of competitiveness of the regions. The objective of establishing the level of competitiveness of the regions is not only the analysis of the current state, but also the establishment of those aspects and parameters that require special attention from the controlling entities. Ecological and economic competitiveness can provide rational, socio-perspective development of the whole system of economic management of the region. Accordingly, the indicator or their aggre-

gate that characterizes the level of such competitiveness should be comprehensive and versatile and reflect not only the general conditional development of ecological and economic characteristics, but also the directions and methods for their effective management. The most common method of determining the level of competitiveness of regions is to determine the integral indicator based on a set of parameters of socio-economic development. Accordingly, an assessment of ecological and economic competitiveness could be conducted by analogy, but provided that the components of the integral index are supplemented by environmental parameters and with the exception of non-essential. To determine the feasibility and effectiveness of such a transformation of existing techniques, we will analyze the main ones. The vast majority of integral techniques can provide users with a general idea of the level of competitiveness of the regions, but from the standpoint of its individual aspects, in particular, environmental and economic ones, are too narrow. For the purposes of management, the results of such assessments are more useful in the context of their components. Accordingly, it is from a set of parameters and indicators that is the basis of the evaluation depends on its usefulness for management purposes. As a result, the author outlines a methodology for assessing the level of ecological and economic competitiveness, which can fully meet the needs of management of it.

Key words: ecology, economy, competitiveness, evaluation, region, management.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Метою встановлення рівня конкурентоспроможності регіонів є не лише аналіз поточного стану, а й визначення тих її аспектів і параметрів, що потребують особливої уваги з боку керуючих суб'єктів. Еколого-економічна конкурентоспроможність здатна забезпечити раціональний, соціально-перспективний розвиток усієї системи господарювання регіону. Відповідно, показник або їх сукупність, що характеризує рівень такої конкурентоспроможності, має бути комплексним та різнобічним і відображати не лише загальний умовний розвиток еколого-економічних характеристик, а й напрями та способи ефективного управління ними.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Досі немає єдиної думки щодо конкурентоспроможності регіонів. Пов'язано це з розвитком парадигми регіонального розвитку. Але, незважаючи на це, дослідженням даного явища займалися багато зарубіжних і вітчизняних науковців, зокрема: Л. Антонюк, І. Брикова, В. Василенко, Н. Глуська, Н. Горбаль, І. Журба, Н. Калюжнова, Р. Камані, Л. Ковальська, О. Кузьмін, М. Мельник, В. Реутов, Л. Червова, Л. Шеховцева та ін.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження та аналіз наукових надбань, а також викладення власного погляду щодо суті та властивостей процесу оцінки конкурентоспроможності регіону як об'єкта управління.

Виклад основного матеріалу дослідження. Найпоширенішою методикою визначення рівня конкурентоспроможності регіонів є визначення інтегрального показника на базі набору параметрів соціально-економічного розвитку. Відповідно, оцінка еколого-економічної конкурентоспроможності могла б проводитись за аналогією, але за умови доповнення компонентів інтегрального індексу

екологічними параметрами та виключенням несуттєвих. Для встановлення доцільності та дієвості такої трансформації наявних методик проаналізуємо основні з них.

Сутності інтегрального індексу конкурентоспроможності регіонів учені-теоретики надають різного змістового наповнення. Так, І.Є. Журба [1], О.Є. Кузьмін, Н.І. Горбаль [2] та В.Є. Реутов [3] пропонують в основу такого показника закладати систему різнопланових показників, які шляхом таксономії та нормування приводяться до єдиного порівнюваного значення.

Незважаючи на сутнісну близькість методик цих учених, вони мають суттєві формальні відмінності. Зокрема, І.Є. Журба [1] пропонує основною характеристикою конкурентоспроможності регіону вважати конкурентоспроможність його товарів, товаровиробників та часток у галузях господарювання. Така методика передбачає:

- формування системи різнопланових показників, що всебічно відображає конкурентні переваги регіону, поєднані у загальний підсумковий індекс конкурентоспроможності шляхом ранжирування й експертних оцінок;

- виділення ключових показників конкурентоспроможності (якості і ціни продукції, інвестиційної привабливості й рівня життя населення) та розрахунок комплексного індексу на основі логічного їх об'єднання за характером впливу на конкурентоспроможність;

- виявлення характерних позицій регіонів залежно від їхнього становища в матрицях оцінки за характерними для конкурентоспроможності показниками [1].

На нашу думку, одними з основних переваг такої методики є відносність результуючого показника та його економічна обґрунтованість, що дає змогу знехтувати геополітичними компонентами: площею аналізованої території, кількістю та густотою населення. Однак із

позиції екологічної конкурентоспроможності регіонів повністю відкидати ці ознаки не слід.

Ще однією позитивною характеристикою даної методики, на нашу думку, є вдале поєднання показників темпу приросту, відносних одиниць розвитку на одиницю населення в натуральних або грошових вимірниках. Такий підхід дає змогу отримати комплексну, багатосторонню оцінку.

Безперечно, даний підхід є досить цікавим і привабливим із погляду визначення інтегрального індексу конкурентоспроможності регіону, який дає змогу об'єднати різні за значенням і величиною показники. Однак у цьому разі інтегральний індекс не відображає всю сукупність ознак, що характеризують конкурентоспроможність регіону. Поруч із цим автором виділено три групи показників, що характеризують рівень конкурентоспроможності регіону, при цьому в третю групу об'єднано показники інвестиційної привабливості регіону, які характеризують ефективність використання інвестиційних ресурсів, хоча доцільніше ці показники віднести у першу групу показників, що характеризують наявність та ефективність використання ресурсів [4]. Також І.Є. Журба використовує у своїх дослідженнях експертну систему оцінок, яка, як було зазначено вище, є суб'єктивною з погляду реальної оцінки конкурентоспроможності регіону [1].

З позиції управління конкурентоспроможністю регіону даний підхід представляє цінність у розгорнутому вигляді, оскільки саме його складники виступають елементами системи господарювання. Для цілей аналізу екологічного компоненту конкурентоспроможності регіонів, на нашу думку, дана методика повинна бути доповнена двома блоками показників:

– ті, що піддаються регулюванню суб'єктами управління регіону (навіть у тривалій перспективі), а саме компоненти поточного екологічного стану: рівень упровадження екологічних технологій на підприємствах області, рівень забрудненості ґрунтів, води та повітря, стан системи збору та переробки сміття, поширення побутових екотехнологій, ефективність регіональних екологічних проектів тощо;

– ті, що не піддаються регулюванню та управлінню: ресурсний потенціал регіону, у т. ч. в частині можливостей використання відтворювальних енергетичних ресурсів, геопросторовий потенціал регіону тощо.

Близький за формою, проте більш прагматичний та суто господарський за суттю, на нашу думку, підхід пропонує О.Є. Кузьмін

[2]. Зазначаючи, що регіон є підсистемою системи вищого рівня – країни, його конкурентоспроможність та ефективність функціонування залежатимуть від якості та інтенсивності впливу на нього з боку системи (країни), науковець вважає, що конкурентоспроможність регіону визначається конкурентоспроможністю товарів і організацій в ньому [2].

Відповідно, для оцінювання конкурентоспроможності регіону вчений пропонує такі формули:

$$K_{кр} = \sum_{i=1}^n b_i K_i, \quad (1)$$

$$K_i = \frac{\Pi_{кр}}{\Pi_n}, \quad (2)$$

де b_i – показник значення вагомості i -го чинника конкурентоспроможності; K_i – конкурентоспроможність i -го чинника; $\Pi_{кр}$ – абсолютне значення i -го чинника; Π_n – нормативне значення (краще у світі чи планове) i -го чинника [2].

Основним недоліком цього підходу, на нашу думку, є нехтування чинником взаємозв'язку показників, тобто їх кореляції, взаємного позитивного чи негативного впливу. Проте для цілей регулювання й управління така методика має суттєву цінність, оскільки враховує планові та нормативні показники i , відповідно, відображає ступінь їх досяжності. Відповідно, в частині екологічного компоненту конкурентоспроможності регіонів дану методику варто було б доповнити блоком відносних показників зміни економічних характеристик під впливом екологічних чинників, наприклад ефективність екотехнологій у системі господарювання, економічна доцільність сміттєпереробної галузі, господарський потенціал екотуризму в регіоні тощо.

Використовуючи методику оцінки добробуту країн світу Всесвітнього банку, В.Є. Реутов пропонує встановлювати конкурентоспроможність регіонів за чотирма ключовими показниками в розрахунку на душу населення: за розміром валового регіонального продукту (ВРП), за величиною виробничих ресурсів (основні фонди тощо), за величиною природних ресурсів, за величиною людських ресурсів (рівень освіченості) [3]. Не обмежувачись, щоправда, означеними характеристиками, науковець доповнює методику оцінкою рівня прямих інвестицій в економіку регіону з обліком необхідного для відтворення обсягу, у тому числі й наукомісткого виробництва, а також рівня людського розвитку (за між-

народними нормами). У результаті автором сформовано три проблемно-змістових блоки параметрів оцінки конкурентоспроможності регіонів:

– можливість регіону виробляти товари й послуги в умовах міжнародної конкуренції з іншими регіонами;

– можливість регіону задовольняти потреби населення і забезпечувати зростання рівня життя;

– можливість регіону залучати й ефективно використовувати інвестиції [3].

Інтегральний індекс конкурентоспроможності регіону В.Є. Реутов пропонує визначати шляхом обрахунку середньої арифметичної простої з окремих коефіцієнтів:

$$T_i = \frac{\sum_{j=1}^n t_{ij}}{n}, \quad (3)$$

де t_{ij} – значення окремих коефіцієнтів, n – їх кількість. При цьому значення коефіцієнта T_i повинне належати області $[0;1]$. $T_i = 1$ може бути досягнуто тільки у разі, коли i -ий регіон має найкращі значення за всіма окремими показниками [3].

Звичайно, цей підхід дає змогу визначити інтегральний індекс конкурентоспроможності, однак показники, які пропонуються автором для оцінювання конкурентоспроможності регіону, дублюються і повторюються [4]. Так, наприклад, В.Є. Реутов паралельно використовує показники, які характеризують ефективність діяльності, та ті, що характеризують процес чи явище, наприклад виділено обсяг ВРП у цілому й обсяг ВРП на душу населення тощо, що зменшує цінність цього методичного підходу [3].

Слід зважати також, що В.Є. Реутов досліджує питання визначення конкурентоспроможності регіону на міжнародному рівні, а це значно ускладнює одержання об'єктивної оцінки у зв'язку з істотними відмінностями в структурі економіки, зі складностями перерахунку цін різних країн, приведення їх до порівняльного виду, з особливостями ціноутворення в різних країнах, з відмінностями в методології обліку тощо [3]. Суттєвим недоліком цієї методики є відкидання вагових коефіцієнтів, які можуть відображати ступінь впливу окремого показника на кінцевий, його стимулюючий або дестимулюючий вплив.

Із позиції регулювання рівня конкурентоспроможності регіонів розрахований за такою методикою індекс також представляє інтерес у формі його складників. Система управління конкурентоспроможністю регіону в такому

разі буде спрямована на підвищення обсягів виробництва та наданих послуг, оновлення виробничих фондів, підвищення рівня освіченості населення, залучення додаткових інвестицій, а головне – на раціональне використання природних ресурсів. Проте екологічний складник не повинен обмежуватися цим компонентом, а охоплювати, як і в попередніх випадках, показники економічної ефективності проектів екологічного спрямування.

Інакший за своєю суттю підхід пропонує В. Безугла, котра вважає, що одним з основних показників формування виробничого капіталу в регіоні та рівня його конкурентоспроможності є валова додана вартість, створена в регіоні, у розрахунку на одну особу [5]. Виходячи із цього, розрахунковий індекс конкурентоспроможності регіону можна отримати з відношення його власної валової доданої вартості у розрахунку на одну особу до валової доданої вартості у розрахунку на одну особу в Україні, тобто [5]:

$$I_1 = \frac{ВДВ_p}{ВДВ_y}, \quad (4)$$

де I – індекс конкурентоспроможності регіону; $ВДВ_p$ – валова додана вартість у розрахунку на одну особу в регіоні; $ВДВ_y$ – валова додана вартість у розрахунку на одну особу в Україні.

Безперечно, ВДВ був і залишається основним індикатором рівня розвитку економіки, а вимірювання змін в обсягах і структурі ВДВ за певний період часу дає уявлення про темпи і характер економічного зростання регіонів та рівня конкурентоспроможності їхніх економік. Добре обґрунтована, ієрархічно організована й опрацьована система показників спроможна більш точно та детально визначити рівень конкурентоспроможності того чи іншого регіону країни [6]. Відповідно, на нашу думку, обмежуватися цим показником під час оцінки рівня конкурентоспроможності регіону лише таким індикатором недоречно. З позиції еколого-економічних аспектів така методика також адаптована бути не може.

Більш комплексний підхід пропонує М.В. Журба, котрий вважає, що рівень конкурентоспроможності регіону визначається рівнем привабливості його конкурентного середовища. Науковець пропонує оцінювати саме рівень привабливості конкурентного середовища, що реалізується шляхом оцінювання виокремлених позицій: потенційних можливостей регіону й умов їх реалізації в конкурентній боротьбі з іншими регіонами;

оцінювання конкурентного потенціалу та конкурентного клімату регіону; оцінювання інвестиційної привабливості конкурентного середовища регіону [7]. Проте варто відзначити, що така методика обмежена виключно інвестиційною привабливістю регіону як показником конкурентоспроможності та не охоплює соціальні, інфраструктурні, екологічні й інші аспекти, а також кадровий, ресурсний та інноваційний потенціал. Із позицій управління конкурентоспроможністю регіону цей індикатор яскраво віддзеркалює перспективні напрями залучення інвестицій, відповідно, під час розроблення методики оцінки еколого-економічної конкурентоспроможності регіону також має бути врахований для формування шляхів нарощення її рівня.

Як зазначає Л.Л. Ковальська, більшість існуючих методик інтегрованої оцінки рівня конкурентоспроможності регіонів не дає змоги в повному обсязі реально й об'єктивно оцінити рівень конкурентоспроможності регіону. Науковець виділяє такі недоліки процесу формування інтегрованого індексу:

- проблематичність використання методик оцінювання на практиці через надмірні узагальнення критеріїв оцінювання та відбору показників;

- стандартизація показників переважно проводиться щодо середньодержавного рівня, що може не дати змоги адекватно згрупувати регіони за рівнем конкурентоспроможності за умови, коли більшість регіонів має низькі показники розвитку;

- розбіжність результатів проведення аналізів за різними методиками на одну й ту ж дату та непорівнюваність результатів аналізу за однією методикою на різні дати;

- розрахунок вагових коефіцієнтів проводиться на основі експертних оцінок, а не кореляційних залежностей, що може суттєво змінити інтегральні показники оцінювання;

- експертна оцінка, яка неминуче є значною мірою суб'єктивною, тому що кожен експерт суб'єктивно підходить до визначення сильних і слабких сторін регіону [4].

Натомість Л.Л. Ковальська пропонує для розроблення методики оцінювання конкурентоспроможності регіону:

- застосування рейтингової оцінки регіонів, зокрема за методом ранжування, що дасть змогу скласти наочний рейтинг регіонів за рівнем конкурентоспроможності та продемонструвати результати такого оцінювання потенційним інвесторам та органам регіональної влади;

- розгляд ВРП як підсумкового показника оцінювання конкурентоспроможності регіону;
- оцінювання рівня розвитку конкурентного середовища регіонів країни [4].

Для оцінювання рівня зовнішньоекономічної відкритості регіону використовуються такі показники, як відкритість економіки регіону, покриття експортом імпорту, частка експорту у ВРП, частка імпорту у ВРП.

Керуючись напрацюваннями М.І. Мельник, Л.Л. Ковальська пропонує такі формули для розрахунку часткових та інтегрального індексів конкурентоспроможності регіону [4; 8]:

$$X_{ij}^I = \frac{X_{ij}}{X_{m+1j}} \quad (5)$$

або

$$X_{ij}^I = \frac{X_{m+1j}}{X_{ij}} \quad (6)$$

де $i = 1, 2, \dots, m; j = 1, 2, \dots, n; X_{m+1j}$ – j -й показник еталонного регіону (еталонний – це регіон із найкращим значенням показника з досліджуваної сукупності). Формула (5) використовується тоді, коли еталоном є максимальне значення, а формула (6) – мінімальне [4; 8].

На думку Л.Л. Ковальської, цей підхід дасть змогу згрупувати регіони в чотири групи: регіони, у яких спостерігається рівень безпеки; регіони, для яких характерний стан ризику; регіони, які знаходяться в стані небезпеки; регіони, для яких характерний виклик, що, відповідно, вимагає державного регулювання процесів нарощення їхньої конкурентоспроможності для зменшення рівня диференціації [4]. Для цілей управління конкурентоспроможністю регіонів ця методика є найбільш інформативною, крім того, містить елементи кластерного аналізу, котрі також є поширеним й ефективним способом оцінки регіонів. Така методика так само може бути доповнена параметрами екологічного стану та потенціалу регіонів.

Висновки з цього дослідження. Отже, переважна більшість інтегральних методик здатна забезпечити користувачам загальне уявлення про рівень конкурентоспроможності регіонів, однак із позиції її окремих аспектів, зокрема еколого-економічних, є занадто вузькою. Для цілей управління результати таких оцінок є більш корисними в розрізі їх компонентів. Саме від набору параметрів та індикаторів, що є основою проведеної оцінки, залежить її корисність для цілей управління. А сам індикаторний показник виступає параметром порівняння поточного стану керованого регіону на тлі всієї країни.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Журба І.Є. Конкурентоспроможність регіону: суть, методи оцінки, сучасний стан. Економіка підприємства. 2005. № 3. С. 45–49.
2. Кузьмін О.Є., Горбаль Н.І. Управління міжнародною конкурентоспроможністю підприємства : підручник. Львів: Компакт-ЛВ. 2005. 304 с.
3. Реутов В.Є. Міжнародна конкурентоспроможність регіону: сутність, методи оцінювання. Економіка та держава. 2006. № 4. С. 52–54.
4. Ковальська Л.Л. Методичні підходи до аналізу і оцінювання конкурентоспроможності регіону. Актуальні проблеми економіки. 2013. № 3(141). С. 109–124.
5. Безугла В.О. Аналіз конкурентоспроможності регіонів України. Регіональна економіка. 2004. № 4. С. 64–68.
6. Манцуров І.Г. Статистика економічного зростання та конкурентоспроможності країни : монографія. Київ : КНЕУ, 2006. 392 с.
7. Журба М.В. Формирование конкурентной среды региона : автореф. дис. ... канд. экон. наук. Нижний Новгород, 2003. 24 с.
8. Мельник М.І. Інвестиційний клімат регіону: теоретичні та прикладні засади дослідження : монографія. Львів : ІРД НАН України, 2005. 304 с.

REFERENCES:

1. Zhurba I. (2005) Konkurentospromozhnist rehionu: sut, metody otsinky, suchasnyi stan [Competitiveness of the region: the essence, methods of evaluation, current state]. Ekonomika pidpriemstva. Economy of the enterprise, 3, 45-49 [in Ukrainian].
2. Kuzmin O., Horbal N. (2005) Upravlinnia mizhnarodnoiu konkurentospromozhnistiu pidpriemstva: Pidruchnyk. [The International Competitiveness of an Enterprise: Textbook]. Lviv: Compact-Lv [in Ukrainian].
3. Reutov V. (2006) Mizhnarodna konkurentospromozhnist rehionu: sutnist, metody otsiniuvannia [International Competitiveness of the Region: Essence, Methods of Evaluation]. Ekonomika ta derzhava. Economy and the State, 4, 52-54 [in Ukrainian].
4. Kovalska L. (2013) Metodychni pidkhody do analizu i otsiniuvannia konkurentospromozhnosti rehionu [Methodical approaches to the analysis and evaluation of the region's competitiveness]. Aktualni problemy ekonomiky. Current problems of the economy, 3(141), 109-124 [in Ukrainian].
5. Bezuhla V. (2004) Analiz konkurentospromozhnosti rehioniv Ukrainy [Analysis of Competitiveness of Ukrainian Regions]. Rehionalna ekonomika. Regional Economics, 4, 64-68 [in Ukrainian].
6. Mantsurov I. (2006) Statystyka ekonomichnoho zrostannia ta konkurentospromozhnosti krainy: Monohrafiia [Economic Growth and Competitiveness Statistics of the Country: Monograph]. K.: KNEU, 392 [in Ukrainian].
7. Zhurba M. (2003) Formyrovanye konkurentnoi sredy rehyona: Avtoref. dys. kand. ekon. nauk [Formation of the competitive environment of the region: Author's abstract. dis Cand. econ sciences]. Nyzhnyi Novhorod, 24 [in Russian].
8. Melnyk M. (2005) Investytsiinyi klimat rehionu: teoretychni ta prykladni zasady doslidzhennia: Monohrafiia [Investment climate of the region: theoretical and applied research principles: Monograph]. Lviv: IRD NAS of Ukraine, 304 [in Ukrainian].